

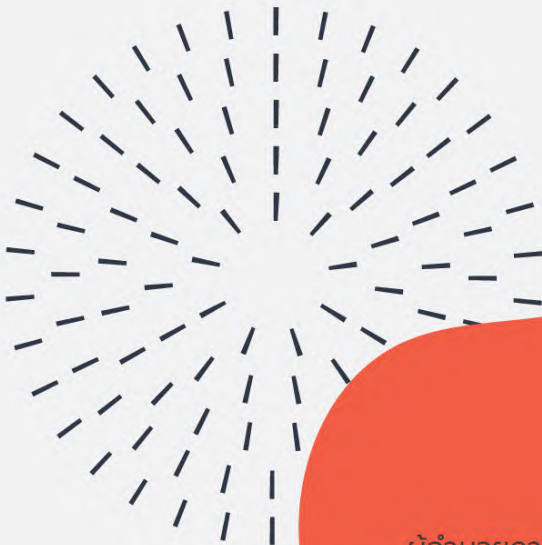
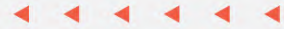


นวัตกรรมสังคม

กลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนฐานราก
และการพัฒนาท้องถิ่น

Social Innovation

The Mechanism Driving Grassroots Economy
and Local Development



ดร.สุนทร คุณชัยมั่ง

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนา
นวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยบูรพา
และนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต

นวัตกรรมสังคม-กลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนฐานรากและการพัฒนาท้องถิ่น
(Social Innovation-The Mechanism Driving Grassroots Economy
and Local Development)

สงวนลิขสิทธิ์:

ลิขสิทธิ์ของ ดร.สุนทร คุณชัยมั่ง

จัดทำโดย ดร.สุนทร คุณชัยมั่ง

อาจารย์ประจำวิทยาลัยผู้นำและนวัตกรรมสังคม

สถาบันวิจัยและการพัฒนานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต

อีเมล soonporn.k@rsu.ac.th

ISBN (e-book) 978-616-630-163-2

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สุนทร คุณชัยมั่ง.

นวัตกรรมสังคม-กลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนฐานรากและการพัฒนาท้องถิ่น = Social innovation-the mechanism driving grassroots economy and local development.– ปทุมธานี : [ม.ป.พ.], 2568.

212 หน้า.

1. เศรษฐศาสตร์สังคม. 2. การพัฒนาชุมชน. I. ชื่อเรื่อง.

307.14

ISBN 978-616-630-163-2

คำนำ

นวัตกรรมสังคม-กลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนฐานรากและการพัฒนาท้องถิ่น (Social Innovation-The Mechanism Driving Grassroots Economy and Local Development) เป็นผลงานที่พัฒนามาจากงานวิจัยแบบ Rapid research เพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์เพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากและการพัฒนาท้องถิ่นที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรมสังคม วิทยาลัยผู้นำและนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต ได้ทำวิจัยร่วมกันในระหว่างเดือนตุลาคม-ธันวาคม พ.ศ. 2568 โดยมีแหล่งทุนสนับสนุนจากมูลนิธิสยามชีพ และองค์กรพันธมิตรร่วมสนับสนุน 2 ราย คือ บริษัท เครือเจริญโภคภัณฑ์ จำกัด และบริษัท ผลิตไฟฟ้า จำกัด (มหาชน)

หนังสือนี้ แบ่งเป็น 8 บท บทที่ 1 และ 2 เป็นความเป็นมาและความสำคัญของเศรษฐกิจและสังคมในระดับชุมชนฐานรากที่มีข้อเสนอของนักเศรษฐศาสตร์มีความเห็นแตกต่างกันแบบตรงกันข้ามระหว่างทัศนะของ Simon Kuznets เจ้าของรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ ในปี ค.ศ. 1971 เจ้าของเส้นโค้ง Kuznets ที่เชื่อว่าการไม่กระจายตัวทางเศรษฐกิจและความเหลื่อมล้ำ (Income inequality) เป็นสภาวะปกติของเศรษฐกิจในระหว่างการพัฒนา เมื่อเศรษฐกิจได้เติบโตไปถึงจุด ๆ หนึ่ง และเป็นจุดที่เศรษฐกิจมีความแข็งแรงเพียงพอ ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจจะรับผิดชอบต่อความเหลื่อมล้ำเหล่านั้นด้วยการปรับสมดุลให้เข้าสู่สภาวะปกติด้วยตัวเอง แนวความคิดนี้ได้รับการวิพากษ์อย่างต่อเนื่องว่าจุดที่ระบบเศรษฐกิจจะจัดการปัญหาความเหลื่อมล้ำนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นเป็นจริงทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Andre Gunder Frank และ Samir Amin ที่ต่างยืนยันไปในทางเดียวกันว่า การพัฒนาเศรษฐกิจของระบบทุนนิยมเสรี ยิ่งพัฒนาก็ยิ่งสร้างความเหลื่อมล้ำทั้งในระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับกำลังพัฒนา ระหว่างเศรษฐกิจศูนย์กลางกับชายขอบ พร้อมกันนั้น องค์กรระหว่างประเทศ เช่น UNDP,

World Bank, and OECD ต่างก็นำเสนอให้โลกปรับทิศทางของการพัฒนาเศรษฐกิจให้ไปสู่ Inclusive Economic Growth ล่าสุด Thomas Piketty นักเศรษฐศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ก็ได้นำเสนอว่า ปัญหาความเหลื่อมล้ำ เป็น By-product ของระบบไม่สามารถจะแก้ไขได้ตามปรากฏการณ์ของปัญหาที่เกิดขึ้น แต่ต้องแก้ไขด้วยนโยบายใหม่ที่เป็นส่วนผสมของเศรษฐกิจมหภาค การจัดการเชิงสถาบัน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

กรอบแนวคิดของการศึกษาและหนังสือนี้ตั้งสมมติฐานสอดคล้องกับข้อเสนอของ Piketty ว่า ปัญหาของเศรษฐกิจชุมชนฐานราก เป็น By-product ของระบบโดยรวม ไม่สามารถแก้ไขตามปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ในขณะเดียวกันก็สนับสนุนให้ชุมชนพัฒนาความสามารถและเศรษฐกิจของตนเองในลักษณะเดียวกับข้อเสนอว่าด้วย Delinking ของ Samir Amin ที่เสนอให้ประเทศขยายขอบพัฒนาเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น เพื่อสนองตอบต่อความต้องการและความจำเป็นของตนเองเป็นด้านหลัก

บทที่ 3 เป็นการรวบรวมกรณีศึกษาความสำเร็จของกิจการในต่างประเทศ 8 กรณี คือ Grameen Bank ธนาคารคนจนของบังกลาเทศ Proximity Designs องค์กรไม่แสวงหากำไรของเมียนมา Rags2Riches วิสาหกิจ/ธุรกิจเพื่อสังคมของฟิลิปปินส์ Hello Tractor ธุรกิจดิจิทัลเพื่อสังคมของไนจีเรีย Maori Social Enterprise การจัดการธุรกิจ-เศรษฐกิจของชนเผ่าเมารี Mondragon Cooperative Corporation กิจการสหกรณ์ที่ดำเนินธุรกิจข้ามชาติของสเปน D&DEPAERTTMENT PROJECT บริษัทออกแบบเพื่อท้องถิ่นของญี่ปุ่น และ Aravind Eye Care Systems วิสาหกิจ/ธุรกิจเพื่อสังคมของอินเดีย

บทที่ 4-6 เป็นกรณีศึกษาความสำเร็จของกิจการของไทยที่แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ บทที่ 4 เป็นองค์กรชุมชนที่รวมตัวกันเป็นองค์กรและขับเคลื่อนทุนทางสังคม ประกอบด้วย (1) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จันทบุรี (2) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านดอนคา (2) กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลดงดินแดง บทที่ 5 เป็นองค์กรชุมชน

ที่รวมตัวกันแบบวิสาหกิจชุมชนและริเริ่มธุรกิจ ประกอบด้วย (1) วิสาหกิจชุมชนชีววิถีตำบลน้ำเกีฮ่วน (2) วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนตำบลอู่เม็ก (3) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มฐานเกษตรยางพารา (4) วิสาหกิจเพื่อสังคมเกษตรอินทรีย์คลองตัน (PGS) (5) กลุ่มสุราพื้นบ้านสะเอียบ (6) ตลาดหัวปลี บทที่ 6 เป็นกลุ่มธุรกิจเพื่อสังคม ประกอบด้วย (1) บริษัท สานพลัง วิสาหกิจเพื่อสังคม จำกัด (2) บริษัท โลเคิล อโลค จำกัด (2) บริษัท ดีมีสุข (ไม่) จำกัด บทที่ 7 การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก และบทที่ 8 เป็นบทว่าด้วยการขับเคลื่อนนวัตกรรมสังคม

นอกจากนี้ ยังได้จัดให้มีข้อมูลประกอบสำหรับการค้นคว้าเพิ่มเติมอีก 6 กรณี เพื่อเทียบเคียงหรือเชื่อมโยงกับกรณีศึกษาที่ใช้ศึกษา ประกอบด้วย (1) กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลกุดรัง (2) กองทุน LTC เทศบาลตำบลท่าคันโท (3) กาแฟอาข่าอำมา (4) ปัญญาปุรี (5) บริษัท สยาม เอเบิล อินโนเวชั่น จำกัด (6) John's Crazy Socks โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน 2 กรณีหลัง เป็นกิจการที่ดำเนินงานโดยผู้ด้อยโอกาสทางสังคมตามวิถีของการประกอบการ และถือได้ว่าเป็นมิติสำคัญของนวัตกรรมสังคมสำหรับการจัดการสวัสดิการสังคม

การประมวลผลกรณีศึกษาของหนังสือเล่มนี้ทั้งที่ใช้ศึกษาโดยตรงจากในและต่างประเทศ 20 กรณี (และข้อมูลภาคผนวก 6 กรณี) ต่างเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ยืนยันได้ว่าพื้นที่ชุมชนฐานราก ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ห่างไกลในมิติของชนบท-ขาดแคลน-ยากจน หรือพื้นที่ชายขอบที่ระบบหลักของการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมมองข้าม ไม่นับรวม และถูกกีดกัน ต่างเป็นพื้นที่ที่สามารถจัดการธุรกิจตามวิถีของการประกอบการด้วยตนเอง มีความสำเร็จที่อยู่ร่วมและแข่งขันได้ในระบบเศรษฐกิจทั่วไป และมีศักยภาพเพียงพอที่จะทำหน้าที่เป็นหัวขบวนการของเศรษฐกิจในท้องถิ่น รวมทั้งร่วมขบวนเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศได้

สุนทร คุณชัยมั่ง

ธันวาคม 2568

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(1)
สารบัญ	(4)
สารบัญตาราง	(8)
สารบัญภาพประกอบ	(10)
บทที่ 1 ความสำคัญของเศรษฐกิจฐานราก	1
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	6
2.1 ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทางเลือกที่มุ่งแก้ปัญหาการไม่กระจาย ตัวทางเศรษฐกิจ	6
2.2 ทฤษฎีการประกอบการ	10
2.3 ทฤษฎีทุนทางสังคม	14
2.4 ทฤษฎีนวัตกรรมสังคม-กรอบการมุ่งสู่การปฏิบัติ	18
2.5 สรุป	21
บทที่ 3 กรณีศึกษาความสำเร็จของกิจการในต่างประเทศ	27
3.1 Grameen Bank	27
3.2 Proximity Designs	33
3.3 R2R from the Philippines	36
3.4 Hello Tractor	38
3.5 Maori Social Enterprise	42
3.6 Mondragon Corporation	49
3.7 D & DEPARTMENT Project	53
3.8 Arvind Eye Care Systems	56
3.9 สรุป	67

	หน้า
บทที่ 4 กรณีศึกษาความสำเร็จของไทย-กลุ่มขับเคลื่อนทุนทางสังคม	78
4.1 กลุ่มขับเคลื่อนทุนทางสังคม	79
4.1.1 กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จันทบุรี จังหวัดจันทบุรี	79
4.1.2 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านดอนคา จังหวัดนครศรีธรรมราช	82
4.1.3 กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลดงดินแดง จังหวัดลพบุรี	85
4.2 การวิเคราะห์	88
4.3 โอกาสของการพัฒนา	93
4.4 สรุป	100
บทที่ 5 กรณีศึกษาความสำเร็จของไทย-กลุ่มริเริ่มธุรกิจ	104
5.1 กลุ่มริเริ่มธุรกิจ	104
5.1.1 วิสาหกิจชุมชนชีววิถีตำบลน้ำเกีฮ่วน จังหวัดน่าน	104
5.1.2 วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง จังหวัดศรีสะเกษ	107
5.1.3 วิสาหกิจชุมชนกลุ่มฐานเกษตรยางพารา จังหวัดบุรีรัมย์	111
5.1.4 วิสาหกิจเพื่อสังคมเกษตรอินทรีย์คลองตัน (PGS) จังหวัดสมุทรสาคร	113
5.1.5 สุราพิณบ้าน ตำบลสะเอียบ จังหวัดแพร่	116
5.1.6 ตลาดหัวปลี ตำบลพยุหะ จังหวัดสระบุรี	119
5.2 การวิเคราะห์	122
5.3 โอกาสของการพัฒนา	127
5.4 สรุป	140

	หน้า
ภาคผนวกที่ 3 กรณีศึกษา-ลี อายุ จื่อปา และกิจการร้านกาแฟอาซ่า อ่ามา	197
ภาคผนวกที่ 4 กรณีศึกษา-ปัญญาบุริ แบรินด์ผลิตภัณฑ์ดูแลผิวและเครื่อง หอมสัญชาติไทย	200
ภาคผนวกที่ 5 กรณีศึกษา-บริษัท สยามเอเบิลอินโนเวชั่น (วิสาหกิจเพื่อ สังคม) จำกัด	205
ภาคผนวกที่ 6 กรณีศึกษา-John's Crazy Socks	210

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	ความโดดเด่นตามนิยามของคำว่าการประกอบการ ปี ค.ศ. 1734-2016	12
ตารางที่ 2	ประเภท ความสัมพันธ์ และลักษณะความสัมพันธ์ของทุน ทางสังคม	16
ตารางที่ 3	คุณลักษณะของการรวมตัวและการจัดการเศรษฐกิจ ด้วยตนเองของชุมชน	61
ตารางที่ 4	การจัดการองค์กรและธุรกิจของกลุ่มการขับเคลื่อนทุน ทางสังคม	89
ตารางที่ 5	กรอบงานการขยายผลของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จันทบุรี	95
ตารางที่ 6	กรอบงานการขยายผลของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต บ้านดอนคา	97
ตารางที่ 7	กรอบงานการขยายผลของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบล ดงดินแดง	99
ตารางที่ 8	การจัดการองค์กรและธุรกิจของกลุ่มริเริ่มธุรกิจ	122
ตารางที่ 9	กรอบงานการขยายผลของวิสาหกิจชุมชนชีววิถีตำบล น้ำเกี๊ยน	129
ตารางที่ 10	กรอบงานการขยายผลของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชน บ้านอู่แม่แสง	131
ตารางที่ 11	กรอบงานการขยายผลของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มฐานเกษตร ยางพารา	133
ตารางที่ 12	กรอบงานการขยายผลของวิสาหกิจเพื่อสังคมเกษตร อินทรีย์คลองตัน	135

		หน้า
ตารางที่ 13	กรอบงานการขยายผลของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสุรากลั่น พื้นบ้านสะเอียบ	137
ตารางที่ 14	กรอบงานการขยายผลของตลาดหัวป्ली	140
ตารางที่ 15	การจัดการองค์กรและธุรกิจของกลุ่มธุรกิจเพื่อสังคม	154
ตารางที่ 16	กรอบงานการขยายผลของ สานพลัง-โครงการ Café Amazon for Chance	160
ตารางที่ 17	กรอบงานการขยายผลของ บริษัท โลเคิล อไลค์ จำกัด	162
ตารางที่ 18	กรอบงานการขยายผลของ บริษัท ดี มี สุข (ไม่) จำกัด	163

สารบัญภาพประกอบ

		หน้า
ภาพประกอบที่ 1	เค้าโครงการจัดทำยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากและการพัฒนาท้องถิ่น	5
ภาพประกอบที่ 2	ความสัมพันธ์ระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของสังคม	7
ภาพประกอบที่ 3	เส้นโค้ง Kuznets และการวิพากษ์ของ นักเศรษฐศาสตร์ร่วมสมัย	10
ภาพประกอบที่ 4	ขั้นตอนแบบเกลียวกันหยอของนวัตกรรมสังคม (Social Innovation Spiral)	20
ภาพประกอบที่ 5	กรอบการศึกษาเพื่อค้นหาปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของการประกอบการในระดับชุมชน	22
ภาพประกอบที่ 6	Professor Muhammad Yunus	28
ภาพประกอบที่ 7	Proximity Designs	34
ภาพประกอบที่ 8	R2R	37
ภาพประกอบที่ 9	Hello Tractor	39
ภาพประกอบที่ 10	Te Runanga o Ngai Tahu logo	44
ภาพประกอบที่ 11	Whale Watching Kaikoura Logo	46
ภาพประกอบที่ 12	Poutama Trust Pathways Into Employment Logo	47
ภาพประกอบที่ 13	Mondragon	50
ภาพประกอบที่ 14	เก้าอี้ K chair recycled	54
ภาพประกอบที่ 15	ร้าน D & DEPARTMENT ที่ KYOTO	55
ภาพประกอบที่ 16	Aravind Eye Care System	57
ภาพประกอบที่ 17	พระอาจารย์มนัส ชันติธัมโม	79

		หน้า
ภาพประกอบที่ 18	กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านดอนคา	83
ภาพประกอบที่ 19	แผนที่ตำบลดงดินแดง	86
ภาพประกอบที่ 20	โอกาสของการ Scaling กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จันทบุรี	94
ภาพประกอบที่ 21	โอกาสของการ Scaling กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการ ผลิตบ้านดอนคา	96
ภาพประกอบที่ 22	โอกาสของการ Scaling กองทุนสวัสดิการชุมชน ตำบลดงดินแดง	99
ภาพประกอบที่ 23	วิสาหกิจชุมชนชีววิถีตำบลน้ำเกีฮ่วน	105
ภาพประกอบที่ 24	กลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง	108
ภาพประกอบที่ 25	การบริหารจัดการงานของวิสาหกิจชุมชน บ้านอุ่มแสง	109
ภาพประกอบที่ 26	การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนบ้านอุ่มแสง	110
ภาพประกอบที่ 27	วิสาหกิจชุมชนกลุ่มฐานเกษตรยางพารา	111
ภาพประกอบที่ 28	ผลผลิตของวิสาหกิจเพื่อสังคมเกษตรอินทรีย์คลอง ตัน (PGS) สมุทรสาคร	114
ภาพประกอบที่ 29	ร้านจำหน่ายสุราพื้นบ้าน-สะเอียบ	117
ภาพประกอบที่ 30	การต่อยอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของธุรกิจสุรา ชุมชนที่ตำบลสะเอียบ	119
ภาพประกอบที่ 31	ตลาดหัวปลี	120
ภาพประกอบที่ 32	โอกาสของการ Scaling วิสาหกิจชุมชนชีววิถี ตำบลน้ำเกีฮ่วน	128
ภาพประกอบที่ 33	โอกาสของการ Scaling วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าว ชุมชนบ้านอุ่มแสง	131

		หน้า
ภาพประกอบที่ 34	โอกาสของการ Scaling วิสาหกิจชุมชนกลุ่มฐาน เกษตรยางพารา	133
ภาพประกอบที่ 35	โอกาสของการ Scaling วิสาหกิจเพื่อสังคมเกษตร อินทรีย์คลองตัน (PGS)	135
ภาพประกอบที่ 36	โอกาสของการ Scaling สุราพื้นบ้าน ตำบลสะเอียบ	137
ภาพประกอบที่ 37	โอกาสของการ Scaling ตลาดหัวปลี	139
ภาพประกอบที่ 38	Café Amazon for Chance	146
ภาพประกอบที่ 39	Local Alike	148
ภาพประกอบที่ 40	ดี มี สุข	151
ภาพประกอบที่ 41	ผลการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของ บริษัท ดี มี สุข (ไม่) จำกัด	153
ภาพประกอบที่ 42	โอกาสของการ Scaling บริษัท สานพลัง วิสาหกิจ เพื่อสังคม จำกัด	159
ภาพประกอบที่ 43	โอกาสของการ Scaling บริษัท โลเคิล อโลค์ จำกัด	161
ภาพประกอบที่ 44	โอกาสของการ Scaling บริษัท ดี มี สุข (ไม่) จำกัด ธุรกิจเพื่อสังคม	163
ภาพประกอบที่ 45	องค์กรชุมชนกับการขับเคลื่อนไปสู่การ เปลี่ยนแปลง	169
ภาพประกอบที่ 46	การสร้าง New S-curve ขึ้นในระบบเศรษฐกิจ ของชุมชน	172
ภาพประกอบที่ 47	บทบาทของธุรกิจต่อการร่วมแก้ปัญหาความ เหลื่อมล้ำ	173

	หน้า
ภาพประกอบที่ 48	ผลลัพธ์ของการพัฒนาผลิตภัณฑ์และ ความสามารถสำหรับการประกอบกิจการของชุมชน 176
ภาพประกอบที่ 49	กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลกุตุรัง 188
ภาพประกอบที่ 50	ธนาคารกายอุปกรณ์ประยุกต์ เทศบาลตำบล ท่าคันโท 193
ภาพประกอบที่ 51	ลี อายุ จือปา และกิจการร้านกาแฟอาซ่า อ่ามา 197
ภาพประกอบที่ 52	หน้าร้านสาขาของ PAÑPURI 200
ภาพประกอบที่ 53	วิวัฒนาการของบริษัท สยามเอเบิลอินโนเวชั่น 206
ภาพประกอบที่ 54	สยามเอเบิลวีลแชร์ 207
ภาพประกอบที่ 55	John and Mark Cronin กับผู้บริหารของ Huntington Councilwoman 211

บทที่ 1

ความสำคัญของเศรษฐกิจฐานราก

นวัตกรรมสังคม-กลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากนี้ เป็นผลงานที่พัฒนาและขยายความต่อเนื่องมาจากการศึกษาเพื่อจัดทำยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากและการพัฒนาท้องถิ่น (Study to develop strategies for driving the grassroots economy and local development) ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์และแผนงานของมูลนิธิสัมมาชีพและเครือข่ายพันธมิตรที่จะสร้างสัมมาชีพให้เต็มพื้นที่ อันเป็นการยืนยันต่อแนวทางที่เชื่อมั่นว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่มุ่งเน้นการลงทุนและสร้างการขยายตัวของเศรษฐกิจมหภาค และผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) นั้น ไม่สามารถจะกระจายตัวความมั่งคั่งของระบบเศรษฐกิจไปยังภาคส่วนต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึง มีหน้าซ้ายยังกลายเป็นกลไกที่ผลิตความเหลื่อมล้ำทางสังคมไปอีกต่างหากด้วย

กรอบการศึกษาดังกล่าว ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสนใจที่มีต่อปรากฏการณ์ความสำเร็จของงานที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน ใน 4 มิติ คือ **หนึ่ง** การประกอบกิจการขององค์กรชุมชน (Community-Based Organizations: CBOs) ที่จัดตั้งขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ในพื้นที่ระดับชุมชนของไทยทั้งกลุ่ม กองทุน วิสาหกิจ สถาบัน และสหกรณ์การเกษตรที่ได้เข้าร่วมงานและรับรางวัลสัมมาชีพต้นแบบ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559-2568 **สอง** ผลการดำเนินงานของ CBOs ที่แสดงความสามารถในการแก้ปัญหาของตนเองและขยายตัวออกไปในวงกว้าง รวมทั้งเป็นกลไกหรือสถาบันของระบบเศรษฐกิจและสังคมในการแก้ปัญหาในระดับเมืองและประเทศของต่างประเทศ เช่น ผลงานของ Grameen Bank ที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้ง “กลุ่มเพื่อการจัดการตนเอง” (Self-Help Group: SHG) ของบังคลาเทศ การบริหารงานตามวิถีทางสหกรณ์ของ Mondragon Cooperation Corporation ที่เป็นกิจการข้ามชาติของสเปน แต่ยังคงไว้ซึ่งอุดมการณ์ของสหกรณ์ และเป็นตัวอย่างของสหกรณ์เพื่อสังคม

สาม ข้อเสนอของ C.K. Prahalad ในหนังสือเรื่อง The fortune at the Bottom up Pyramid (2004) ได้แสดงให้เห็นเป็นประจักษ์ว่า พื้นที่ของ “ชุมชนฐานราก” (Grassroots community) เป็นพื้นที่ที่มีความต้องการซื้อทางการตลาด เป็นพื้นที่ทางการตลาดขนาดใหญ่และเป็น “พื้นที่ของตลาดใหม่” (Emerging market) โดยมีลักษณะเฉพาะที่เป็นตลาดผู้มีรายได้น้อย หรือตลาดคนจน หรือผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ในโครงสร้างส่วนล่างของระบบเศรษฐกิจและสังคมของโลก หรือที่เรียกว่า The Bottom of Pyramid: BOP จำนวน 4 พันล้านคน (มากกว่า 50% ของประชากรโลกในขณะนั้น) พื้นที่นี้ บริษัทขนาดใหญ่หลายบริษัทได้ปรับกลยุทธ์ผลิตภัณฑ์ การตลาด และกระบวนการจัดการจนนำไปสู่ความสำเร็จในการประกอบการธุรกิจ ในขณะเดียวกันก็ได้ทำหน้าที่นำเอาผลิตภัณฑ์ บริการ และเทคโนโลยีไปสนองตอบความต้องการทางการตลาดและการใช้ชีวิตประจำวันของผู้คนเหล่านั้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอินเดีย เช่น โครงการ Shakti ของ Unilever ที่มีการรวมตัวของกลุ่มสตรี เพื่อริเริ่มงานเป็นผู้ประกอบการรายย่อยและนำเอาสินค้าอุปโภคบริโภคไปจัดจำหน่ายในพื้นที่ชุมชนชนบท-หมู่บ้านห่างไกล การดำเนินงานตามโครงการดังกล่าว เป็นทั้งกลไกใหม่ของการกระจายสินค้าเพิ่มเติมจากระบบคลังสินค้า ในขณะเดียวกัน ก็สร้างรายได้ใหม่สำหรับสตรีในพื้นที่ชนบทตามไปด้วย หรือโครงการอินเทอร์เน็ตชุมชนของ ITC (หรือ ITC e-Choupal) ที่มีการสื่อสารข้อมูลการเคลื่อนไหวราคาสินค้าพืชไร่ไปตามศูนย์บริการข้อมูลอินเทอร์เน็ต เพื่อให้เกษตรกรในภาคชนบทสามารถตัดสินใจขายสินค้าด้วยตนเอง จัดส่งเอง โดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง ในขณะเดียวกันก็ทำให้ ITC ได้รับผลผลิตทางการเกษตรในปริมาณที่เพิ่มขึ้น และยังสามารถสร้างช่องทางสื่อสารกับเกษตรกรได้โดยตรง หรือโครงการ Arogya Parivar ของ Novartis ที่สร้างยอดขาย ด้วยการสื่อสารข้อมูลความรู้เรื่องยาและการสาธารณสุขไปยังชุมชนทั้งในเมืองและชนบท สี่ สถานการณ์การตื่นตัวของโลกใหม่ในยุคดิจิทัลได้มีการขับเคลื่อนธุรกิจใหม่ของธุรกิจ Application Platform เช่น กรณีของ Hello Tractor

ที่ริเริ่มบริการที่ไนจีเรีย ที่ทำให้เกษตรกรรายย่อยในภาคชนบทได้เข้าถึงเทคโนโลยี และยกระดับผลิภาพการผลิตอย่างไม่เคยมีมาก่อน

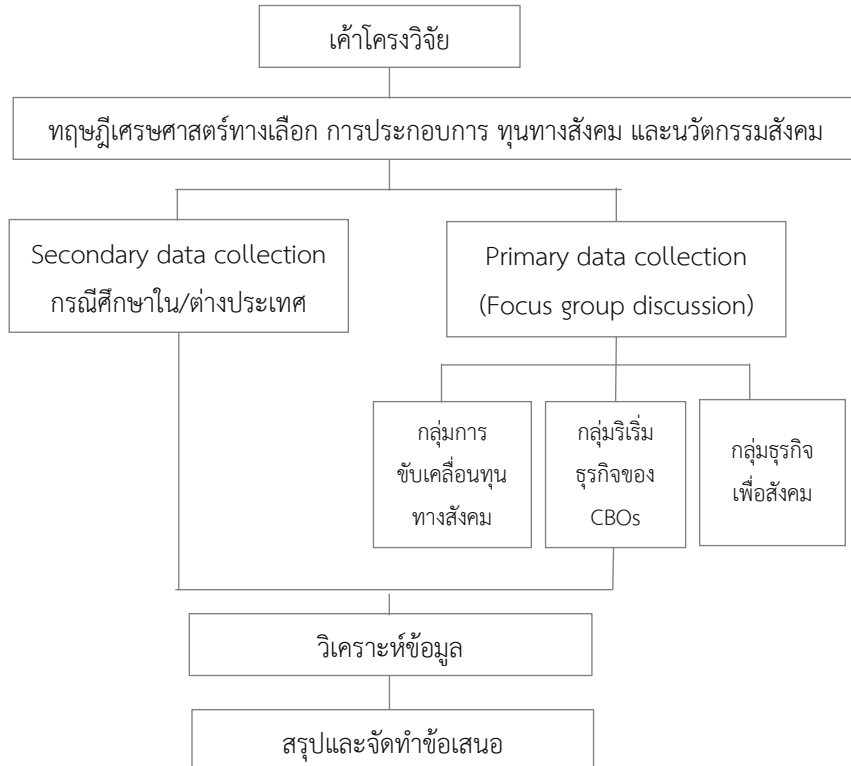
จะเห็นได้ว่า พื้นที่ของชุมชนฐานราก ไม่ใช่พื้นที่ที่ดำรงอยู่ของปัญหาทาง เศรษฐกิจและสังคม และรอคอยการช่วยเหลือจากภาครัฐ แต่กลับเป็นที่ที่สร้างความสามารถและความสำเร็จในการจัดการ การประกอบการด้านธุรกิจ และสร้างงานเศรษฐกิจในระดับชุมชน ท้องถิ่นหรือในระดับเมือง และร่วมขับเคลื่อนเศรษฐกิจ และสังคมในระดับประเทศ ทั้งตามการจัดตั้งกลุ่ม CBOs ที่บริหารจัดการด้วยชุมชน การทำงานร่วมไปกับการจัดการธุรกิจขนาดใหญ่ (ของ Unilever, ITC, และ Novartis) และการริเริ่มธุรกิจตามแบบแผนของธุรกิจดิจิทัลเพื่อสังคม เช่น Hello Tractor

หนังสือนี้ ได้นำเอาผลของการศึกษาเพื่อจัดทำยุทธศาสตร์การขับเคลื่อน เศรษฐกิจฐานรากและการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งเป็นการศึกษาตามกรอบของความสำคัญ ของการประกอบการ (Entrepreneurship) การสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจ และความมั่งคั่งให้เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนฐานราก และเคลื่อนตัวออกไปร่วมเป็นพลัง ขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมของประเทศ เป็นการศึกษาประสบการณ์ และความสำเร็จในระดับชุมชนฐานราก (ทั้งในและต่างประเทศ) มีผลงานตามการ สร้างสรรค์นวัตกรรม มีการสร้างผลการเปลี่ยนแปลงทั้งในเรื่องของรายได้และ โครงสร้างเศรษฐกิจและสังคม สร้างโอกาสทางเศรษฐกิจและเส้นโค้งตัว S ของระบบ เศรษฐกิจใหม่ (New S-Curve)

สำหรับรายละเอียดของการศึกษาดังกล่าว ขอกล่าวถึงพอสังเขปว่า เป็น การศึกษาตามกรอบทฤษฎีว่าด้วยนวัตกรรมสังคม ซึ่งให้ความสำคัญต่อกลไก กระบวนการ และการดำเนินงานที่นำไปสู่ผลความสำเร็จ และผลการเปลี่ยนแปลง ของการประกอบการวิสาหกิจและการแก้ปัญหาสังคม ให้ความสำคัญต่อทฤษฎีด้าน เศรษฐศาสตร์การพัฒนาที่ให้ความสำคัญต่อการสร้างเศรษฐกิจของชุมชนตามวิถี ของการประกอบการมากกว่าการพึ่งการไหลรินและการกระจายตัวของเศรษฐกิจ ไปจากระบบศูนย์กลาง มีการรวบรวมข้อมูลทั้งในประเทศและต่างประเทศจากแหล่ง

ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data collection) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์ บริการ และกิจการกับระบบตลาดสมัยใหม่ E-commerce และดิจิทัลแพลตฟอร์ม มีการจัดการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น (Focus group discussion) ตามวิธีการรวบรวมข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary data collection) โดยเลือกจากผู้ได้รับรางวัลของมูลนิธิสยามฯ หรือเป็นประกอบการในพื้นที่ชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต วิสาหกิจชุมชน กองทุนสวัสดิการชุมชน และสหกรณ์การเกษตร ฯลฯ วิสาหกิจเพื่อสังคม และ SMEs เลือกตัวอย่างด้วยวิธีเจาะจง (Purposive sampling) ค้นหาปัจจัยหรือกลไกที่สร้างสรรค์นวัตกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชน และประเมินความเป็นไปได้ในการสร้างโอกาสของการสร้างพื้นที่หรือห่วงโซ่ธุรกิจชุดใหม่ (New business opportunity and create New S-curve) ทั้งในพื้นที่ชุมชน และท้องถิ่น รวมทั้งการทำหน้าที่เป็น New mechanism driving force ของระบบเศรษฐกิจและสังคมของไทย โดยมีระยะเวลาศึกษาตุลาคม-พฤศจิกายน พ.ศ. 2568

ภาพประกอบที่ 1เค้าโครงการจัดทำยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก
และการพัฒนาท้องถิ่น



ที่มา: พัฒนาโดยนักวิจัย (2568)

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

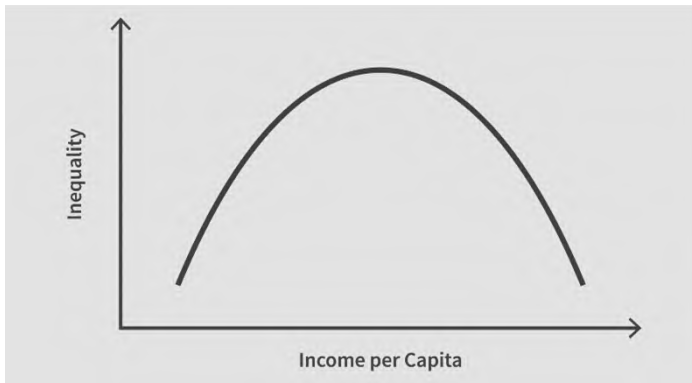
แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในบทนี้ จัดทำขึ้นเพื่อนำไปสู่การสร้างกรอบการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลตามผลการศึกษา เพื่อนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์เพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากและการพัฒนาท้องถิ่น ให้ขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ทั้งในระดับชุมชน และท้องถิ่น โดยอาศัยหลัก แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับ (1) ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทางเลือกที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาการไม่กระจายตัวทางเศรษฐกิจ (2) ทฤษฎีการประกอบการ (3) ทฤษฎีทุนทางสังคม (4) ทฤษฎีนวัตกรรมสังคม-ที่มุ่งเน้นการปฏิบัติ (Social innovation as practice-led perspectives)

2.1 ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทางเลือกที่มุ่งแก้ปัญหาการไม่กระจายตัวทางเศรษฐกิจ

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทางเลือกที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาความไม่กระจายตัวทางเศรษฐกิจนี้ เป็นทฤษฎีที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการวิพากษ์แนวคิดว่าด้วยการปรับตัวด้วยตนเองของระบบเศรษฐกิจของ Simon Kuznets นักเศรษฐศาสตร์และนักสถิติชาวอเมริกันเชื้อสายรัสเซีย เจ้าของรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ในปี ค.ศ. 1971 ที่เชื่อว่า การไม่กระจายตัวทางเศรษฐกิจและความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของสังคม (Income inequality) ที่เกิดขึ้นและขยายตัวไปตามการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น เป็นสภาวะปกติ เมื่อเศรษฐกิจได้เติบโตไปถึงจุด ๆ หนึ่ง ที่ที่สภาวะเศรษฐกิจที่มีความแข็งแรงเพียงพอ ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจจะรับผิดชอบต่อความเหลื่อมล้ำของสังคมด้วยการปรับสมดุลให้เข้าสู่สภาวะปกติด้วยตัวเอง ตามภาพประกอบที่ 2 แกนตั้ง แทนความเหลื่อมล้ำ แกนนอน แทนรายได้ต่อหัวของประชากรหรืออัตราการเติบโต/ขยายตัวทางเศรษฐกิจ เส้นโค้งระฆังคว่ำ คือ เส้นที่แสดงความเหลื่อมล้ำ ซึ่งจะแปรผันตามหรือเพิ่มไปตามการ

ขยายตัวของเศรษฐกิจ แต่หลังจากนั้น (เมื่อถึงจุด ๆ หนึ่ง ที่ที่สภาวะเศรษฐกิจที่มีความแข็งแรงเพียงพอ) เส้นโค้งจะเป็นไปแบบผกผัน คือ การขยายตัวทางเศรษฐกิจยังดำเนินอยู่ต่อไป แต่ความเหลื่อมล้ำจะได้รับการจัดการให้ลดลงไป

ภาพประกอบที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของสังคม



ที่มา: Sabrina Jiang (2020)

แนวความคิดของ Kuznets และเส้นโค้งของ Kuznets ข้างต้น ได้รับการวิพากษ์อย่างเข้มข้นในเวลาต่อมาว่า เป็นแนวคิดที่ไปรองรับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระบบทุนนิยมเสรี ที่สร้างความมั่งคั่งร่ำรวยแบบกระจุก จนกระจาย เพราะการผ่อนคลายลงของการปัญหาการกระจายตัวทางเศรษฐกิจ และความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่แก้ไขได้โดยการเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น ไม่เคยเกิดขึ้นเป็นจริง มีหน้าซ้ำการเติบโตอย่างเต็มที่ของประเทศกำลังพัฒนาที่จะมีความเจริญก้าวหน้าตามกันไปสู่ประเทศพัฒนาแล้วนั้นก็ไม่เคยเกิดขึ้นเช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงเป็นภาระที่รัฐบาล ต้องเข้ามาแสดงความรับผิดชอบโดยนโยบายและมาตรการต่าง ๆ ทั้งด้านการคลังและงบประมาณของรัฐบาล ตามนโยบาย Social Protection เช่น การจ่ายเงินอุดหนุนราคาสินค้าการเกษตร การจ้างงานในชนบท การจัดหาทุนการศึกษา